

- підприємство : [монографія] / Ляшенко О. М., Погорелов Ю. С., Безбожний В. Л. [та ін.] ; за заг. ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ : Елтон-2, 2010. – 282 с.
3. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В. Шлемко, І. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
 4. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : [монографія] / Олександра Миколаївна Ляшенко. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
 5. Коляда С. П. Державна митна служба як суб'єкт забезпечення економічної безпеки України / С. П. Коляда // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 3 (4). – С. 97–101.
 6. Митна вартість імпортованих товарів : [монографія] / М. М. Каленський, А. Д. Войцешук, І. Г. Бережнюк. – К. : [б. в.], 2005. – 224 с.
 7. Митний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 73–74.
 8. Гребельник О. П. Митно-тарифна політика за умов трансформації економічної системи : [монографія] / О. П. Гребельник. – К. : [б. в.], 2001. – 488 с.
 9. Пашко П. В. Щодо окремих питань забезпечення ефективності митного контролю / П. В. Пашко // Митна безпека. Серія «Економіка». – 2010. – № 1. – С. 6–13.

УДК 330.34.01

РЕГУЛЯТОРНІ МЕХАНІЗМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

**Н. М. Краус, кандидат економічних наук;
М. О. Максименко**

Тінізація економічних відносин є однією з найбільш істотних перешкод щодо забезпечення стійкого економічного розвитку, підвищення добробуту, рівня життя населення та зміцнення національної безпеки держави. Проблема тінізації є актуальною для всіх без винятку країн світу. Крім того, у глобальному масштабі ця проблема як негативне соціально-економічне явище має тенденцію до загострення.

Тіньова економіка – це складне соціально-економічне явище, що представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але моральних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [1, с. 430]. Вона нелегально існує паралельно з офіційною, реалізуючи свої можливості через негласні й незаконні канали, що дає змогу одержувати прибутки за рахунок інших сфер діяльності, використовуючи незаконні методи, зокрема ухилення від оподаткування, злочинство, екологічний ван-

далізм, випуск шкідливих для здоров'я людей товарів тощо. Рівень тіньової економіки, її кількісні та якісні параметри залежать від конкретних економічних, політичних, соціальних, історичних і культурних особливостей країни. Передумови поширення тіньових економічних відносин в Україні виникли ще до здобуття нею незалежності [2, с. 11]. За оцінкою аналітиків, у тіньовій сфері виробляється щонайменше 50 % ВВП, а близько 40 % працюючих отримують прибутки від тіньової економіки. Ці показники є вже критичними. На цьому рівні вплив державного нерегульованих чинників стає настільки відчутним, що суперечності між легальним і тіньовим секторами спостерігаються практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства [3, с. 36].

У сучасній економічній літературі дуже багато уваги приділяється вивченню питання тіньової економіки. В Україні спостерігається надзвичайно високий рівень тіньової економіки, який гальмує розвиток країни. За умов нестабільної політичної ситуації в країні механізми централізованого управління стають

нездатними контролювати ці процеси. Розвиток тіньової економіки стримує соціально-економічний розвиток держави та стимулює деструктивні процеси в усіх сферах національної економіки. Тому метою статті є визначення сутності, умов існування тіньової економіки та розробка рекомендацій щодо регуляторних механізмів детінізації національної економіки.

Дослідники вперше звернули увагу на таку проблему як тіньова економіка ще в 30-х рр. ХХ ст., коли італійська мафія панувала в американській економіці. У ті часи наукові дослідження явища тіньової економіки проводилися лише щодо кримінальної сторони цієї діяльності. Проблема у визначенні поняття «тіньова економіка» не лише в трактуванні, а й у використанні термінів, яких нараховується понад тридцять [1, с. 419]. Розглядаючи тіньову економіку з різних позицій, кожен дослідник застосовує свої оцінки і судження, пропонуючи різні способи обліку тіньових економічних явищ і механізми державної протидії їхньому розвитку.

Проблеми тіньової економіки та методи боротьби з ними досліджено у працях А. Базилюка, О. Барановського, З. Варналія, М. Горова, І. Дегтяр, Т. Ковальчук, С. Ковальова, Л. Олейнікова, В. Поповича, В. Предборський, Ю. Латова, І. Мазур, А. Ставицького та ін.

Тіньова економіка в сучасних умовах набуває таких системних властивостей:

- структурність – наявність стійких зв'язків і відношень всередині тіньової економіки, що забезпечують її цілісність;
- притаманність усім економічним системам;
- невизначеність її обсягів і масштабів унаслідок переплетення її з неофіційною економікою; мережевість тіньових структур, що сприяє подоланню нею простору і часу;
- єдність мотивації тіньової економіки – отримати надприбутки за аморальних і злочинних умов;
- двоїстий характер тіньової економіки, що полягає в конструктивних і деструктивних її засадах [1, с. 435–436].

Незважаючи на багатоманітність виявів тіньової економіки, дослідники майже однаково підходять до її структурування. Найоптимальнішою є така структура (рис.):

- неформальна економіка – легальне, але не регламентоване державою виробництво товарів і надання послуг (кустарний промисел, виробництво в домашніх господарствах тощо);
- прихована – здійснення заборонених видів діяльності;
- підпільна – порушення в межах дозволеної економічної діяльності (нелегальне виробництво офіційно дозволених товарів, ухилення від сплати податків, інших обов'язкових платежів у межах офіційної економіки тощо [4, с. 16].

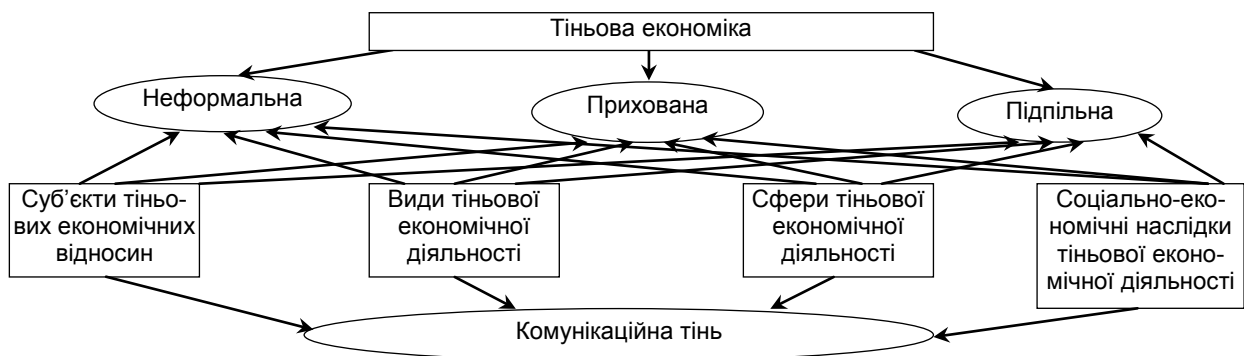

Рис. Організаційна структура сучасної тіньової економіки [1, с. 436]

Комунікаційна тінь – економічна діяльність, що зумовлена новітніми технологічними досягненнями інформаційного суспільства, яка не підлягає під дію чинного законодавства

й обліку офіційною статистикою, оскільки є віртуальною, але й подібно до факторів виробництва третьої хвилі не може бути оцінена за вже відомим механізмом ціноутворення, а

отже, і податкові надходження з такої діяльності складно визначити, а також проконтролювати їх надходження.

Більшість учених визначають тіньову економіку як сферу прояву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від заборонених видів діяльності або ухилення від сплати податків при легальних видах економічної діяльності. Унаслідок цього відбувається порушення чинного законодавства та створюються такі соціальні прошарки, які є зацікавленими в збереженні економічних відхилень, що сприяє подальшому розвитку тіньової економіки. Закріплення поведінки суб'єктів тіньового сектора в певні організаційно стійкі форми, що визнаються всіма учасниками такої діяльності, призвела до інституціоналізації тіньової економіки в Україні.

Суб'єктами, що зацікавлені в розвитку тіньового сектора економіки, є:

- безпосередньо самі суб'єкти тіньової економіки, які працюють у цьому режимі. Легалізація діяльності для них є не вигідною, оскільки вони зацікавлені в подальшому розвитку бізнесу з отриманням високих неоподатковуваних прибутків;

- легальні підприємці, які намагаються частково приховати свої доходи, вивівши їх у тіньовий сектор. Таким чином вони зменшують податкове навантаження й уникають фіскального тиску;

- пересічні громадяни, які змушені працювати у сфері нелегального підприємництва для забезпечення виживання в несприятливому макроекономічному середовищі внаслідок дуже низької соціальної підтримки держави та низького рівня легальних доходів;

- частина державних службовців, які отримують зиск від корумпованих діянь, зумовлених роботою тіньового сектора економіки;

- представники державних підприємств, які перевели формально державну власність у практично приватне користування в тіньовому секторі. Це призвело до зниження ефективності та рентабельності підприємств державної власності.

Основними сферами, у яких тіньова економіка набуває вагомого значення, є сільське господарство, будівництво, деревообробка,

сфера операцій з нерухомістю, торгівля автомобілями, легка промисловість, нафтопереробна, хімічна та рибна промисловість, оптова торгівля.

Зростання тінізації економіки, її вплив на фінансову безпеку значно знижує «імунітет» країни. Найбільш уразливими постають соціальна сфера та процеси державотворення. У суспільній свідомості формується стереотип держави, яка неспроможна гарантувати суспільну безпеку, захистити особистість і майно громадян. Важливим чинником тінізації економіки України є недосконалість і переважно фіскальний характер податкової політики та нестабільність нормативно-правової бази. Це створює привабливі можливості для уникнення оподаткування підприємцями, що веде до тінізації значної частини обороту товарів і послуг.

Серед основних причин ухилення від оподаткування є:

- високий рівень витрат на податки та непрозорість податкових операцій, що дає можливість для зловживань як з боку фіскальних органів, так і з боку платників податків;

- нерівномірний розподіл податкового навантаження. У чинному Податковому кодексі існує багато прогалин, які дають змогу ухилятися від сплати податків у деяких секторах економіки;

- збільшення соціальних трансфертів для населення відповідно до останніх змін у бюджетній політиці, що, у свою чергу, посилює фіскальний тиск на економіку [3, с. 36–37].

За мірою можливості ухилення від сплати податки можна класифікувати таким чином:

1) Податки, які створюють для платника цілком пасивне становище, тобто його роль зводиться лише до сплати податку. До таких податків належать подушний, домовий та деякі інші. Щодо цих податків можливі двосторонні зловживання, тобто співучасть податкових чиновників.

2) Різноманітні види податків на нерухоме майно. Тут присутні як ухилення від податків, так і вимагання.

3) Прибутковий податок на дивіденди і доходи рантьє, а також податок на додану вартість. Своєрідність цих податків з погляду

можливості зловживань полягає в тому, що інформація, необхідна для нарахування надходить до податкових органів від одного з учасників господарського обороту, а не від самого платника.

4) Податки, для нарахування яких сам платник подає необхідну інформацію у формі декларації про доходи, звіту чи балансу. Існують кілька різновидів такого оподаткування: прибуткові податки на різні види підприємницької діяльності (особистий прибутковий податок, податок на спадщину, ліцензійні збори тощо).

5) Прибуткові податки, які стягуються із заробітної плати. Для платників цих податків можливість ухиленя, приховування та інші способи заниження податкових зобов'язань зводиться до мінімуму, оскільки дохід оподатковується із його джерела. Посередниками або збирачами податків при цьому, як правило, є роботодавці [4, с. 17].

Виділяють основні чинники, які впливають на підвищення рівня тінізації економіки:

1. Висока витратність і низька рентабельність ведення бізнесу через значну обтяжливість податкової системи.

2. Маніпуляція митною вартістю імпортованих товарів на фоні лібералізації ставок ввізного мита. Маневрування методами визначення митної вартості дає можливість приховати справжню вартість товарів, таким чином зменшуючи надходження до державної скарбниці та відведення не легалізованих коштів у тінь.

3. Вузкість внутрішнього ринку. Підприємці починають шукати нові способи реалізації свого товару, наприклад, через офшорні зони, де тінізація капіталу є найвищою.

4. Нерозвинутість ринкових регуляторів визначення ціни ресурсів через недостовірність декларування їх митної вартості.

5. Посилення дисбалансів у системі банківського валютного кредитування.

6. Нестабільна законодавча база та політичне середовище. За таких умов кримінальний сектор знаходить для себе сприятливу сферу для тінізації коштів і вивозу капіталу закордон, де відбувається його відмивання.

7. Відтік капіталу як продуктивного, так і непродуктивного. Неофіційний відплив капіталу за кордон спричинює не тільки порушення фінансової безпеки держави, а й призводить до порушення основних макроекономічних показників.

8. Високий рівень корупції. За високого рівня корупції відбувається зрощення влади та бізнесу. Таким чином створюються цілі системи, що мають у своїх ешелонах багатьох чиновників, які отримують від цього певний прибуток, тоді як країна невпинно втрачає свої ресурси [3, с. 38].

У нашій країні всіма проявами «тіньової економіки» займаються ряд державних органів, а саме: Верховна Рада України; структури, що підпорядковуються Президентові України; Кабінет Міністрів України; органи державних Інституцій судової справи; СБУ, МВС, ДПАУ, податкова міліція, як складова структури ОДПС; Міністерство фінансів. Практично всі державні відомства як на міському, так і на регіональному рівнях тією чи іншою мірою зачіпає проблема «тіньової економіки». При цьому існує неузгодженість у діючих відомствах, інколи дублювання управлінських функцій, а отже, «тіньовики» продовжують розвивати свою злочинну діяльність.

У державних владних структурах, громадських організаціях і наукових закладах домінують два підходи до вирішення проблем пов'язаних щодо надмірного росту «тіньової» економіки.

Перший – радикально-ліберальний підхід, реалізація якого настала з кінця 1991 та початку 1999 р., пов'язаний він із цільовими установками на надвисокі темпи первинного накопичення капіталу. Сумні підсумки втілення даного підходу в наявності: критичні масштаби вітчизняної «тіньової» економіки і утворення потужних фінансово-промислових кланів, що проникають у вищі ешелони влади, унаслідок цього відбувається придушення розвитку планового становлення у країні підприємницької діяльності і перш за все малого бізнесу.

Другий – репресивний підхід виник як своєрідна реакція на соціальні негативи – описаний як ліберальний. Він передбачає розширен-

ня і надмірне посилення функцій відповідних підрозділів податкової поліції, СБУ, МВС, ДПАУ і Міністерства фінансів, а також поліпшення взаємодії між підрозділами. Проведено формування системи посиленого контролю: загальне посилення законодавства, що направлене проти не правових дій «тіньової» економіки і посилення заходів покарань. У даному питанні основною виконавчою ланкою є служба МВС, на яку покладений основний обсяг роботи [5, с. 64].

Методи боротьби з тіньовою економікою в Україні поки що залишаються безсистемними та не комплексними. Усі методи здебільшого зводяться до каральних санкцій за порушення умов заборони. Використання санкцій без системи зворотного захисту фізичних і юридичних осіб від влади розкручує небезпечний маховик створення та підтримки розвитку тіньової економіки. Реальні підприємці та суб'єкти господарювання несуть на собі підвищений економічний тягар: по-перше, за їхній рахунок наповнюється державний бюджет; по-друге, їх примушують платити додаткові кошти за державні послуги, які повинні були б надаватися безкоштовно. Тому єдиним способом захисту у реальних суб'єктів господарювання від бюрократично-олігархічної влади залишаються методи тіньової економіки. Відтак, з кожною фазою циклу посилюється конфронтація між владою та реальними виробниками.

Це дає підстави стверджувати, що основною причиною тінізації національної економіки є надмірне, науково не обґрунтоване втручання держави в економічну діяльність через надмірні вимоги, обмеження, регламентацію діяльності суб'єктів господарювання.

За таких умов боротьба із злочинністю в економічній сфері є одним із найважливіших і визначальних завдань, що стоять перед керівництвом держави. Для його успішного розв'язання необхідне комплексне поєднання законодавчих і каральних кроків, орієнтованих, з одного боку, на оптимізацію економічного, фінансового, митного, соціального та іншого законодавства і нормативної бази, а з другого, – на посилення відповідальності за дії, спрямовані на ухиляння від декларування

прибутків за результатами економічної діяльності тощо [4, с. 17].

Явище тінізації економіки впливає на всі сфери функціонування національної економіки. Тому політика влади має бути спрямована на подолання цього негативного явища, що забезпечить «очищення» економіки та покращення фінансового клімату держави.

Серед способів детінізації національної економіки найбільш ефективними є, на нашу думку, такі:

- стимулювання інвестиційних процесів: необхідно створити умови для максимального залучення в національну економіку коштів, що приховані від оподаткування та відпливають за кордон;

- подолання деструктивних процесів у монетарній сфері, зокрема забезпечення стабільності та конвертованості національної валюти, зменшення розриву рівнів депозитних і кредитних ставок комерційних банків;

- забезпечення умов для розвитку підприємництва, а саме відповідної нормативно-правової бази, повторний перегляд нового Податкового кодексу, який має багато неточностей, унаслідок чого не створюються передумови для легалізації діяльності приватних підприємств, стимулювання малого та середнього підприємництва, сприяння інноваційній діяльності підприємств через систему пільг і кредитів;

- прискорення розвитку фінансових ринків і корпоративного сектора та відповідне наближення до європейських стандартів;

- активізація боротьби з корупцією та організованою злочинністю зарахунок створення каральних підзаконних актів, зокрема у фінансовій сфері, наприклад, шляхом запровадження на певний період політики амністії брудних грошей через прийняття закону «Про легалізацію коштів, отриманих злочинним шляхом» задля залучення їх у вигляді інвестицій до національної економіки;

- боротьба з тіньовими явищами у сфері зовнішньоекономічної діяльності, перш за все у системі митного регулювання, зокрема вдосконалення механізму визначення митної вартості товарів.

Слід наголосити, що боротьба з тіньовим сектором національної економіки не дасть жодних результатів доти, доки в державі не буде забезпечена стабільність владної структури, не буде усунено корумпованість у всіх сферах економіки. Перш за все, повинні бути забезпечені умови для сприятливого фінансового клімату, щоб Україна не продавала своє майно іноземцям, а залишала за собою право володіння контрольними пакетами акцій.

На сьогодні розмір тіньового сектора економіки перевищує можливу межу, відбувається витіснення легального сектора економіки тіньовим, тому всі дії уряду повинні бути спрямовані на подолання цього явища. Заходи детінізації економіки мають проводитись не лише з метою оздоровлення економіки, її зростання, але й для зміцнення держави в контексті її економічної та національної безпеки.

Отже, необхідно звернути увагу на існуючі положення митного, бюджетного, податкового законодавства. Нова нормативно-правова база має бути націлена на створення таких законів і підзаконних актів, які будуть привабливими як для держави, так і для підприємців узагалі. Також необхідно проводити детінізацію економіки, спрямовану на подолання явища корупції через систему адміністративних, організаційних і правових заходів. Таким чином ефективна стратегія детінізації економіки допоможе піднести національну економіку на якісно новий рівень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варналій З. С. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
2. Ставицький А. В. Аналіз зв'язку між податковою політикою держави та тіньовою економікою України / А. В. Ставицький // Держава та регіони. – 2011. – № 1. – С. 11.
3. Новікова К. І. Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави / К. І. Новікова // Держава та регіони. – 2011. – № 4. – С. 36–39.
4. Корецька С. О. «Тіньова» економіка: наслідки та методи подолання / С. О. Корецька // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 20. – С. 15–18.
5. Дегтяр І. М. Шляхи подолання тіньової економіки – забезпечення економічної безпеки країни / І. М. Дегтяр // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 4 (107). – С. 64–67.
6. Предборський В. А. Тіньова економіка як форма економіки невизначеності / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 4 (95). – С. 44–49.
7. Гребенюк О. В. Визначення рівня тіньової економіки в контексті формування і розвитку системи інформаційної безпеки України / О. В. Гребенюк // Економіка промисловості. – 2010. – № 1 (49). – С. 68–71.
8. Олейнікова Л. Г. Інноваційний розвиток як мотив детінізації економіки / Л. Г. Олейнікова // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 35–41.
9. Рибчак О. С. Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / О. С. Рибчак. – К., 2012. – 20 с.

УДК 332.012.324:004

КОРПОРАТИВНЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ И ИХ РОЛЬ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

И. П. Фомиченко, кандидат экономических наук; С. А. Баркова

Современные условия хозяйствования промышленных предприятий в Украине характеризуются значительными изменениями в

их структуре за счет образования финансово-промышленных групп и организационных структур, функционирующих в единой си-